

ПЕНСИЯ ТИЗИМИДАГИ ТАРКИБИЙ ЎЗГАРИШЛАРНИНГ НАЗАРИЙ-ТАШКИЛИЙ АСОСЛАРИ

DSc Rajabov Sherzod Umurzokovich

Toшкент молия институти

Таълим сифатини назорат қилиш

бўлими бошлиғи,

Toшкент, Ўзбекистон. Email: rajabov_sherzod@tfi.uz

ORCID: 0000-0003-2148-5302

THEORETICAL AND ORGANIZATIONAL BASIS OF STRUCTURAL CHANGES IN THE PENSION SYSTEM

DSc Rajabov Sherzod Umurzokovich

Tashkent Financial Institute

Quality control of education

department head,

Tashkent, Uzbekistan. Email: rajabov_sherzod@tfi.uz

ORCID: 0000-0003-2148-5302

Аннотация. Мақолада пенсия тизимини таркибий ўзгартиришнинг моҳияти ва ижтимоий-иқтисодий зарурияти ўрганилган, пенсия тизимидаги таркибий ўзгаришларнинг асосий йўналишларидан бири сифатида нодавлат пенсия жамғармаларининг моҳияти, шаклланиши ва тараққиёти, нодавлат пенсия жамғармаларининг инвестицион фаолиятини амалга оширишда хорижий давлатлар тажрибаси ёритиб берилган. Нодавлат пенсия жамғармалар моҳиятан икки томонлама хусусиятга эга. Биринчидан, бу жамғармалар жамиятдаги меҳнатга лаёқатсиз бўлган аъзоларнинг моддий ҳолатини яхшилаш вазифасини ҳал қилиш мақсадини кўзлайдиган муҳим ижтимоий институт ҳисобланади. Улар ёрдамида одамлар кексалик даврида давлат томонидан кафолатланган энг кам миқдордан юқорироқ даромад олиш имконини қўлга киритадилар. Ишчилар ўз пенсия бадалларини мустақил тартибга солиш ёки бу вазифаларни касаба

уюшмалари орқали ўз иш берувчиларининг зиммасига ўтказиш имконига эгадирлар. Иккинчидан, бу жамғармалар мамлакатнинг иқтисодий тизимида муайян вазифани бажарадиган ўзига хос молиявий институтлардир.

Баъзи давлатларда ушбу пенсия тизими мажбурий тартибда, яъни бу тизимда иштирок этиш ва минимал бадал миқдори белгилаб қўйилган бўлади ва минимал бадалдан таиқари бадал тўлаш ихтиёрий равишда ташиқил этилади. Ихтиёрийлик тизими асосида ишлайдиган нодавлат пенсия тизимларида эса, иштирок этиш ва бадал тўловлари ихтиёрий тарзда амалга оширилади. Бундан таиқари, аралаш турдаги пенсия моделлари мавжуд бўлиб, унда иштирок этиш жиҳатдан мажбурий ва бадал тўлаш жиҳатдан ихтиёрий ва аксинча, минимал бадал тўлаш мажбурий ва иштирок этиш ихтиёрий бўлган тизимларни учратиш мумкин бўлади.

Бугунги кунда кўплаб ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларда

давлат пенсия тизими билан бир қаторда нодавлат пенсия тизимлари ҳам тарраққий этиб бормоқда. У асосан, корпоратив ёки индивидуал жамғарма асосида қурилиши мумкин. Бугунги кунда, Европа аҳолисининг учдан бир қисми аҳолининг корпоратив пенсия суғуртаси принципида тузилган тизимларда иштирок этмоқдалар. Корпоратив тизимлар давлат ва индивидуал схемалардан фарқли ўлароқ иш берувчилар томонидан молиялаштирилиб, компаниянинг ихтиёрий ажратмалари ёки жамоа шартномаларидаги мавжуд шартларга аралашуви остида, шунингдек, кам маъмурий харажатларга эга бўлади. Индивидуал пенсия тизими, эса корпоратив пенсия тизимидан фарқ қилиб, унда иштирокчилар индивидуал асосда ва ўз хоҳишига биноан иштирок этади ва бу жамғарма турли ташилотлар орқали бошқарилиши мумкин.

Abstract. The essence and socio-economic necessity of the structural change of the pension system is studied in the article. The nature, formation and development of non-state pension funds as one of the main directions of structural changes in the pension system, and the experience of foreign countries in the implementation of investment activities of non-state pension funds. Non-state pension funds have essentially a dual nature. First of all, these funds are an important social institution aimed at improving the material condition of members of the society who are unable to work. With their help, people get an opportunity to receive an income higher than the minimum amount guaranteed by the state in old age. Workers have the option of organizing their own pension contributions or transferring these tasks to their employers through trade unions. Secondly,

these funds are specific financial institutions that perform a specific function in the country's economic system.

In some countries, this pension system is mandatory, that is, participation in this system and the minimum contribution amount are set, and payment of contributions other than the minimum contribution is organized voluntarily. In non-state pension systems operating on a voluntary basis, participation and contribution payments are made voluntarily. In addition, there are mixed pension models, in which participation is mandatory and contribution is voluntary, and vice versa, systems where minimum contribution is mandatory and participation is voluntary.

Today, along with the state pension system, non-state pension systems are also developing in many developed and developing countries. It can be built mainly on the basis of a corporate or individual fund. Today, a third of the European population participates in systems structured on the principle of corporate pension insurance of the population. Corporate schemes, unlike state and individual schemes, are funded by employers, subject to voluntary company contributions or intervention in existing terms of collective agreements, and have lower administrative costs. An individual pension system differs from a corporate pension system in which participants participate on an individual basis and at their own discretion, and this fund can be managed through various organizations.

Калим сўзлар. пенсия тизими, нодавлат пенсия суғурталари, нодавлат пенсия суғурталари, пенсия таъминоти харажатлари, молиявий ресурслар, пенсия жамғармаси, пенсия бадаллари.

Keywords. pension system, non-state pension insurance, non-state pension insurance, pension costs, financial

resources, pension fund, pension contributions.

Кириш. Жаҳон миқёсида пенсия тизимини ислоҳ этишнинг илғор тажрибалари кўрсатишича, пенсия харажатларининг давлат томонидан молиялаштирилиши етарли самара бермаслиги аён бўлмоқда. Ривожланган мамлакатлар пенсия тизими таркиби уч босқичли пенсия дастурлари, яъни, минимал пенсияни кафолатлайдиган давлат пенсия тизими, профессионал пенсия дастури, фуқароларнинг ихтиёрий тарзда нодавлат пенсия суғурталарини амалга ошириш тизимларидан иборат. Пенсия тизимидаги таркибий ўзгаришларнинг устувор йўналишларини белгилашда нодавлат пенсия жамғармаларини ташкил этиш имкониятларини кенгайтириш миллий иқтисодиётнинг ички инвестицион салоҳиятини оширишга замин яратади. «Буюк Британия, Франция ва Германияда ўртача умр кўриш даражаси ошиши натижасида истиқболда пенсия таъминоти харажатларини ЯИМга нисбатан Францияда 0,5 фоизга, Германияда 2,8 фоизга ва Буюк Британияда 1,5 фоизга оширилиши башорат қилинмоқда. Европа Иттифоқида нодавлат пенсия таъминоти 1,5 фоиздан 4,5 фоизгача ошириш натижасида жамғарилган пенсиялар ҳажмини 12 фоиздан 29 фоизга кўтариш ва мос равишда давлат пенсия тўловлари ҳажми камайтирилиши кўзда тутилган»[1]. Бундай шароитда пенсия тизимидаги таркибий ўзгаришларнинг устувор йўналишларини белгилашнинг аҳамияти ортиб бормоқда.

Материал ва метод. Хорижлик олим А.С.Стивеннинг фикрича, пенсия тизимидаги таркибий ўзгаришнинг асосий йўналиши нодавлат пенсия жамғармаларини ташкил этиш билан

боғлиқ бўлиши лозим[2]. А.Розанов таъкидлашича, жаҳон амалиётида жамғариб бориладиган ва қайта тақсимланувчи пенсия моделлари соф ҳолда кам учрайди. Бир вақтнинг ўзида мажбурий ва ихтиёрий жамғариб бориладиган аралаш пенсия тизими Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилотига аъзо мамлакатлар таркибида Норвегияда амал қилади[3].

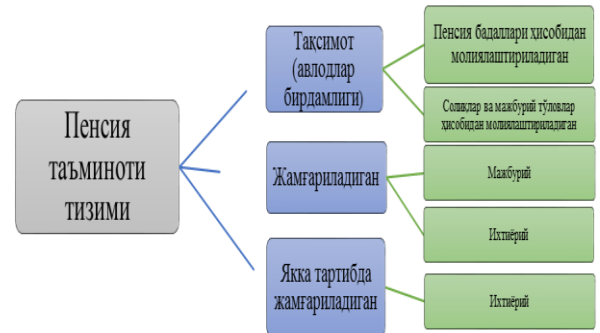
Мамлакатимиз соҳа олимларидан А.В.Вахабовнинг таъкидлашича, нодавлат пенсия жамғармаларининг ўзига хос моҳияти шундан иборатки, бошқа турдаги пенсия тизимларида жамғарилган маблағлар пенсия олувчиларга ҳеч қандай қўшимча фоиз устамасиз қайтариб берилади. Нодавлат тизимда эса, жамғарилган маблағлар пенсия олувчилар учун маълум миқдорда фоиз ставкаси асосида эгаларига қайтарилади. Жамғарилган маблағларнинг қай даражада ошиб бориши ва унинг кўпайиб бориш босқичларига пенсия жамғармаси ва миқдор томонидан танланган инвестиция таклифлари сабабчи бўлади[4]. Мамлакатимиз иқтисодчи олимларидан Қ.Абдурахмоновнинг таъкидлашича, жаҳоннинг кўплаб ривожланган мамлакатларида ана шундай нодавлат пенсия жамғармалари иқтисодиётни ривожлантиришга катта ҳисса қўшаётган экан, у бугунги кунда кўплаб ислохотларни ўтказётган юртимизда ҳам келгусида ана шундай ўзгаришлар бўлиши мумкинлигини истисно этмайди[5].

Фикримизча, пенсия тизимидаги таркибий ўзгаришларга берилган изоҳлар унинг моҳиятини тўлиқ қамраб олмаганлиги боис, кенг қамровли моделларни ифода этувчи ягона таъриф бўла олмайди. Юқоридаги тадқиқотчилар ўз олдларига универсал таъриф ишлаб

чиқиш мақсадини кўйишмаган албатта, улар фақатгина пенсия тизимидаги таркибий ўзгаришларнинг асосий йўналишларини белгиловчи ёки давлат пенсия таъминотига кўшимча дастурларни яратиш бўйича фикрларини ифода қилишга ҳаракат қилишган. Тадқиқот натижаларидан келиб чиққан ҳолда, пенсия тизимидаги таркибий ўзгаришларнинг асосий йўналишлари мавжуд пенсия тизимидан халқаро молия институтлари томонидан тавсия этилган уч даражали пенсия тизимини ўз ичига олган универсал пенсия таъминоти тизимига ўтишни англатади.

Натижалар. Пенсия таъминоти тизими молиявий ресурсларни қайта тақсимлашнинг йирик оқими бўлиб, иқтисодиётда маҳсулотлар, ресурслар ва даромадларнинг макроиқтисодий доиравий айланишига, аҳолининг иқтисодий фаоллигини рағбатлантиришга ижобий таъсир кўрсатади. Пенсия тизими билан иқтисодиётнинг бошқа қисмлари узвий боғлиқ бўлиб, тўғри ташкил этилган пенсия тизими иқтисодиётни инвестициялашнинг йирик молиявий манбаси бўлиб хизмат қилиши мумкин. Пенсия жамғармасига тўловлар, иқтисодий нуқтаи назардан иш ҳақининг бир қисми ҳисобланади ва ишчи кучининг қийматига киради, аммо, тўловлар муайян кечиктирилган муҳлатда амалга оширилади. Бу меҳнатда банд аҳолининг пенсия жамғармасига қўйган ва қайтарилиши лозим бўлган ўзига хос мақсадли улуши, омонатидир. Ёлланма ишчини самарали меҳнатга ундовчи сабабларнинг юқори даражаси бир томондан, пенсия миқдорининг тегишли яшаш минимумига нисбати, пенсия тўловларининг харид имкониятига боғлиқ бўлса, иккинчи томондан, ишчининг малака даражаси

меҳнат фаолиятининг интенсивлиги даражасига боғлиқдир. Пенсия миқдорининг меҳнат фаолияти мобайнида оладиган иш ҳақи миқдори билан бевосита боғлиқлиги самарали меҳнатга рағбатлантириш имконини беради.

1-расм. Пенсия тизими турлари¹

Юқорида қайд этилган фикрларни ривожлантирган ҳолда таъкидлаш лозимки, пенсия тизимини таркибий ўзгартириш давлат пенсия таъминотига кўшимча бўлган жамғариб бориладиган пенсия элементларини ўзида акс эттирган кўшимча пенсия таъминотини шакллантириш ҳисобланади. Жаҳон банкининг тавсияларида асосий эътибор кўп даражали пенсия тизимига қаратилмоқда. Дунёнинг аксарият мамлакатларида кўп даражали пенсия тизими турлари амал қилади (1-расм). Бунда иккинчи ва учинчи даражалар давлатга тегишли ва хусусий бўлиши мумкин. Пировардида мамлакат пенсия тизимининг муҳим хусусиятини ундаги даражалар сони ҳамда таркибий тузилиши белгилаб беради. Эътиборли томони шундан иборатки, алоҳида давлатлар тажрибасида жамғариб бориладиган пенсия таъминотининг ўрни, аҳолини қамраб олиш даражаси, молиявий имкониятлари давлат пенсия жамғармаларидан бир неча баробар юқори даражада қолмоқда.

¹Тадқиқотлар давомида муаллиф томонидан тайёрланди.

Пенсия тизимининг барча даражаларидаги умумий мезон ижтимоий фаровонликни таъминлаш эканлигини ҳисобга олган ҳолда, давлат ушбу йўналишдаги юкнинг барчасини ўз зиммасига олиши бозор иқтисодиёти талабларига зид эканлигини эътиборга олиш лозим. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, нодавлат пенсия жамғармалари фаолиятининг жорий этилиши пенсия тизими таркибий ўзгаришининг асосий йўналишларидан бири бўлиши мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Ривожланган бозор иқтисодиёти мамлакатларида нодавлат пенсия жамғармалари (НПЖ) қўшимча пенсия таъминоти воситаси бўлибгина қолмай, айти пайтда, иқтисодиёт учун муҳим инвестициялар манбаи ҳисобланади. НПЖни молиявий кудратига кўра фақат банк тизими билан қиёслаш мумкин. Айти пайтда НПЖ қўшимча пенсия таъминотининг хилма-хил схемаларидан фойдаланади: банк депозити тамойили бўйича оддий жамғаришдан то НПЖга маблағларни мустақил, иш берувчи ва (ёки) васийлик ташкилотлари томонидан ўтказишнинг аралаш схемаларигача қўлланилади. Нодавлат пенсия таъминоти – пенсияга чиққан даврдан кейин пенсия олиш учун ҳар бир шахс индивидуал даромадидан ҳисса қўшиш орқали қатнашилаётган тизимдир. Бу давлат пенсия тизимига муқобил бўлиб, одатда суғурта компаниялари, банклар ва махсус фондлар орқали бошқарилади. Кўп ҳолатларда баъзи мамлакатларда НПЖлар иш берувчилар томонидан ҳам бошқарилиши мумкин ва бу пенсия меҳнат пенсияси деб аталади. Нодавлат пенсия тизимида ҳам жамғарма шаклланиши давлат пенсия тизимига ўхшаб даромаддан бадаллар чегириб қолиш ҳисобига барпо этилади.

НПЖлар моҳиятан икки томонлама хусусиятга эга. Биринчидан, бу жамғармалар жамиятдаги меҳнатга лаёқатсиз бўлган аъзоларнинг моддий ҳолатини яхшилаш вазифасини ҳал қилиш мақсадини кўзлайдиган муҳим ижтимоий институт ҳисобланади. Улар ёрдамида одамлар кексалик даврида давлат томонидан кафолатланган энг кам миқдордан юқорироқ даромад олиш имконини қўлга киритадилар. Ишчилар ўз пенсия бадалларини мустақил тартибга солиш ёки бу вазифаларни касаба уюшмалари орқали ўз иш берувчиларининг зиммасига ўтказиш имконига эгадирлар. Иккинчидан, бу жамғармалар мамлакатнинг иқтисодий тизимида муайян вазифани бажарадиган ўзига хос молиявий институтлардир. Бундай институтлар фуқароларнинг жамғарилган пулларини узоқ муддатли инвестициялаш мақсадида жамлаш билан шуғулланадилар[6].

Ҳозирги кунда кўплаб ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларда давлат пенсия тизими билан бир қаторда нодавлат пенсия тизимлари ҳам тарраққий этиб бормоқда. У асосан, корпоратив ёки индивидуал жамғарма асосида қурилиши мумкин. Бугунги кунда, Европа аҳолисининг учдан бир қисми аҳолининг корпоратив пенсия суғуртаси принципида тузилган тизимларда иштирок этмоқдалар. Корпоратив тизимлар давлат ва индивидуал схемалардан фарқли ўларок иш берувчилар томонидан молиялаштирилиб, компаниянинг ихтиёрий ажратмалари ёки жамоа шартномаларидаги мавжуд шартларга аралашуви остида, шунингдек, кам маъмурий харажатларга эга бўлади. Индивидуал пенсия тизими, эса корпоратив пенсия тизимидан фарқ қилиб, унда иштирокчилар индивидуал

асосда ва ўз хошига биноан иштирок этади ва бу жамғарма турли ташкилотлар орқали бошқарилиши мумкин. Нодавлат пенсия жамғармаларини бошқарув фаолиятига қараб қуйидаги турларга ажратиб кўрсатиш мумкин бўлади:

1. Очиқ пенсия жамғармаси – хусусий пенсия жамғармаси бўлиб, исталган жисмоний шахслар, уларнинг иш жойи ёки иш хусусиятларидан қатъий назар, бу жамғарманинг иштирокчиси бўлиши мумкин.

2. Корпоратив пенсия жамғармаси – асосчиси юридик шахс берувчи ёки бир неча юридик шахслар иш берувчилар бўлган хусусий пенсия жамғармаси бўлиб, унга ўз ходимлари фойдасига бадал тўлаб берувчи иш берувчилар қўшилиши мумкин. Бу жамғарманинг иштирокчилари фақатгина, жамғарма асосчилари бўлган иш берувчилар билан меҳнат муносабатларида бўлган жисмоний шахслар бўлиши мумкин.

3. Профессинал пенсия жамғармаси – хусусий пенсия жамғармаси бўлиб, унинг асосчиси (яратувчилари) юридик шахслар, иш берувчилар бирлашмалари, жисмоний шахслар бирлашмалари, шу жумладан, касба уюшмалари ёки фаолият (касб) тури бўйича бир-бирига боғлиқ бўлган жисмоний шахслар бўлиши мумкин. Бундай жамғарманинг иштирокчилари эса, фақатгина, фонд уставида белгилаб берилган касб фаолияти бўйича бир-бирига боғлиқ жисмоний шахслар бўлиши мумкин[7].

Мунозара. Дунё мамлакатларида нодавлат пенсия тизимлари турли кўринишларда ташкил этилган. Айрим давлатларда ушбу пенсия тизими мажбурий тартибда, яъни бу тизимда иштирок этиш ва минимал бадал миқдори белгилаб қўйилган бўлади ва

минимал бадалдан ташқари бадал тўлаш ихтиёрий равишда ташкил этилади. Ихтиёрийлик тизими асосида ишлайдиган нодавлат пенсия тизимларида эса, иштирок этиш ва бадал тўловлари ихтиёрий тарзда амалга оширилади. Бундан ташқари, аралаш турдаги пенсия моделлари мавжуд бўлиб, унда иштирок этиш жиҳатдан мажбурий ва бадал тўлаш жиҳатдан ихтиёрий ва аксинча, минимал бадал тўлаш мажбурий ва иштирок этиш ихтиёрий бўлган тизимларни учратиш мумкин бўлади. Мисол тариқасида, аксарият Латин Америкаси мамлакатларида мажбурий аъзолик механизми амал қиладиган нодавлат пенсия тизимлари мавжуд ва бу умумий ижтимоий ҳимоя тизимига кириб, расмий секторларда банд бўлган ишчиларга бу тизимда иштирок этиш мажбурийдир. Мустақил ва норасмий секторларда банд бўлган ишчиларга бу тизимда иштирок этиш ихтиёрийдир.

Турли мамлакатларда қабул қилинган пенсия схемалари бир-биридан фарқ қилади, аммо уларни пенсия тўловлари фуқароларнинг шахсий ҳисобварақларида ҳисобга олиндиغان пенсия жамғармалари суммаси билан белгиланиши бирлаштиради. Жамғарилган пенсия тизимига ўтган мамлакатлар тажрибаси бу борада бир қатор муаммолар ва рисклар борлигини аниқлаш имкониятини яратдики, ушбу ҳолатни янги пенсия тизимини жорий этмоқчи бўлган мамлакатлар албатта ҳисобга олишлари лозим. Пенсия тизимига мажбурий ажратмаларни ўз вақтида ва аниқ ўтказилишини ташкил этиш келажақдаги пенсионерлар ва давлат учун томонлар манфаатлари бузилиши эҳтимоли бўлган «заиф жойлар»дан бири ҳисобланади. Бугунги кунда, бир томондан, пенсионернинг эркин танлаши ва ўзи жамғарган

активларни тасарруф этиши ўртасида, иккинчи томондан, жамғарилган маблағларни жуда тез сарфлаб юборишни бартараф этиш ёки уларнинг етишмаслиги (пенсионер ўзи мўлжаллагандан кўра узокроқ умр кўрган ҳолларда) ўртасида мураса, келишув зарур. Бошқача айтганда, муҳокамалар танлов эркинлиги, шунингдек, давлат томонидан тартибга солишнинг оптимал мурасасига олиб келиши керак. Ҳар қандай ҳолатда ушбу масалага аниқлик киритиш умуман пенсия тизимига ишончни кўтаришнинг муҳим омили бўлиб қолади.

Хулоса ва таклифлар. Пенсия таъминоти тизимининг барқарорлигига таъсир кўрсатувчи омиллардан бири сифатида аҳоли ёши таркибидаги ўзгариши натижасида пенсия ёшидаги аҳолининг меҳнат ёшидаги аҳолига боғлиқлик коэффициенти кўрсаткичи пасайиб кетаётганлиги ҳолатини келтиришимиз мумкин. Лекин демографик ўсишнинг кейинги босқичидаги ривожланган давлатларда катта ёшдаги аҳолининг ўрта ёшдаги аҳолига нисбати анча ошиб бораётганлиги кузатилмоқда. Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини таъминлаш пенсия миқдорларининг муносиб тарзда ошишига, пенсия ва нафақа олувчилар таркибида камбағалликни қисқартиришга, аҳолининг пенсия жамғармасига бўлган ишончининг ошишига ҳамда суғурта бадали тўловчилар

қамровини янада кенгайтиришга муайян даражада хизмат қилади.

2. Жамғариб бориладиган пенсия тизими давлат пенсия таъминоти тизимига нисбатан барқарор, демографик ўзгаришлар таъсир даражаси нисбатан паст, иқтисодий ва демографик талабларга мос келади, лекин унинг бу хусусиятлари пенсия сиёсати яъни, муносиб пенсия билан таъминлаш мақсадига тўлиқ эришиш имконини бермайди. Пенсия тизимининг узок муддатли молиявий барқарорлигини таъминлаш учун пенсия тизимини молиялаштириш ва маблағлардан фойдаланишнинг самарадорлигини ошириш борасида қуйидаги муаммоларни ҳал этиш лозим: а) аҳоли таркибида ногиронлик ва боқувчисини йўқотганлик пенсияларини расмийлаштириш жараёнларини шаффоф ташкил этиш, коррупция ҳолатларининг мавжудлиги; б) пенсия жамғармаси даромад манбаларининг ўз вақтида шаклланмаётганлиги, яъни мамлакатимизда корхоналарнинг дебиторлик ва кредиторлик қарздорликларининг юқори эканлиги; в) пенсия жамғармаси даромадлари таркибида жисмоний шахслар иштирокининг мавжуд эмаслиги; г) имтиёзли пенсияларнинг пенсия жамғармаси харажатларидаги салмоғининг юқорилиги, хусусан, Ўзбекистон Республикаси меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг 2012 йил 12 мартдаги 2337-сонли «Имтиёзли шартларда пенсия олиш ҳуқуқини берадиган ишлаб чиқаришлар, муассасалар, ишлар, касблар, лавозимлар ва кўрсаткичлар рўйхатларини қўллаш тартиби тўғрисидаги йўриқномани

тасдиқлаш ҳақида»ги Қарори 2-сон Рўйхатнинг I-қисми, 2-сон Рўйхатнинг II-қисми, 3-сон Рўйхатнинг IX-қисмини қайта кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ; д) аҳолининг реал даромадларини ошириш мақсадида амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг, хусусан ижтимоий суғурта бадалларини бекор қилиниши пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигига жиддий таъсир кўрсатганлиги.

3. Хорижий давлатлар, хусусан, Германия, Франция ва Форс кўрфази давлатлари тажрибалари шуни

кўрсатадики, мамлакатдаги йирик компаниялар, корпорациялар ўз таркибларида ижтимоий йўналтирилган жамғармаларни ташкил этишлари нафақат ишчи ходимларнинг балки аҳоли таркибидаги ўзини ўзи банд қилган фуқароларнинг ижтимоий турмуш даражасини ошириш хизмат қилади.

Худди шундай жамғармаларни малакатимиздаги йирик (Ўзбекистон ҳаво йўллари, Ўзбекистон темир йўллари, Ўзбекэнерго, Ўзнефтегаз ва бошқалар) корхоналарда ташкил этилиши мақсадга мувофиқ.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Zahin Ansari, Mosab I. Tabash b, Asif Akhtar, Samar H. Khan, Ebrahim Mohammed Al-Matari. Identifying and ranking the driving forces of social insurance by analytical hierarchy process: evidence from India. Heliyon. journal homepage: www.heliyon.com. (Science Direct) 2019.
2. Steven A. Sass The Promise of Private Pensions: The First Hundred Years, 1997y pp. 1-16.,
3. Rozanov A. Public pension fund management: best practice and international experience // Asian Economic Policy Review.2015.№10.P.275-295,
4. Takacs G. A Time Series Analysis of Social Insurance and Patient Costs of Reimbursed Medical AIDS in Hungary. National Institute of Pharmacy and Nutrition, Budapest, Hungary 2018.
5. Абдурахмонов Қ.Х. Ижтимоий соҳа иқтисодиёти: Дарслик.Т.: Иқтисодиёт. 2013. 418-б.,
6. Darmawan KH, Satibi S, Kristina S.A. Willingness to pay for social health insurance and factors born among the population. www.scopus.com 2019.
7. Джуматаева Г.М. Перспективы развития рынка добровольного пенсионного страхования в кыргызской республике //http: //journals.manas.edu.kg/reforma/oldarchives/2011-2-50/4_1024-3939-1-PB.pdf
8. Лебедова Л.Ф. Модернизация пенсионных систем штатного и местного уровней // Время политических решений. Россия и Америка в XXI веке. 2015 №2. С.8.
9. Tobias Laun, Johanna Wallenius. Social insurance and pensions: an interstate perspective. Review of Economic Dynamics 2019.
10. Minas Vlassis, Stefanos Mamakis, Maria Varvataki. Taxes, social security contributions and undeclared labor are combined oligopolies. Economics Letters. 2018.
11. Galkina E.V., Jiltsov E.N., Ivanovlar A.N. Literature on the pension system. 2015.
12. Far D. Insurers and other participants in insurance activities.2018.
13. Verden E. "Insurance cooperatives and share payments" 2019.

14. Вахабов А.В. Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро иқтисодий муносабатлар. Тошкент 2017.
15. Умурзаков Б.Х. Ижтимоий ҳаёт ва демографик босимлар. Мақола. "Халқ сўзи" газетаси. 2018 йил декабр сони.
16. Ражабов Ш. Нодавлат пенсия жамғармаларини шакллантириш ва инвестицион фаолликни ошириш: Автореферат. Т.: Иқтисод-молия, 140 б. 2019 йил.
17. Рустамов Д. Ўзбекистонда пенсия тизимини молиявий барқарорлигини таъминлаш масалалари. Монография. Т.: Иқтисод-молия, 200 б. 2019 йил.
18. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг веб сайти www.undp.com
19. Бутунжаҳон меҳнат ташкилотининг веб сайти www.ilo.org маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.
20. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 29 декабрда Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномаси.
21. Бекназаров З. Э. Финансирование секторов социального страхования (на примере пенсии по безработице) //Новые научные исследования. – 2021. – с. 77-79.
22. Вахабов А.В., Бахтиёров Б.Б. Аҳолини ижтимоий жихатдан муҳтож қатламларини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимининг манзиллилигини кучайтириш механизминини такомиллаштириш. Монография. Тошкент: Университет, 2020 йил.
23. Beknazarov Z. Опыт зарубежных стран в применении моделей социального страхования в Узбекистане //Экономика и образование. – 2022. – Т. 23. – №. 1. – С. 135-140.